

**TALABALARDA IJTIMOIIY KO'NIKMALARNI  
RIVOJLANTIRISHNING MILLIY VA XORJIY TAJRIBALARI**

***Abdulxayeva Malikaxon Abduaziz qizi***

***Qo'qon DU o'qituvchisi***

**Annotatsiya.** *Mazkur maqolada talabalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishning milliy va xorjiy tajribalari hususida so'z borib, mamlakatimiz olimlari, buyuk mutafakkirlarning ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish hususida fikrlari, xorijiy mamlakatlar olimlarining ijmoiylashishga oid qarashlari hususida ayrim fikr-mulohazalar bayon etilgan.*

**Kalit so'zlar.** *Talaba, ta'lim jarayoni, milliy va xorijiy tajriba, allomalar, ijtimoiylashuv, ijtimoiy ko'nikma, rivojlantirish, mahorat.*

**НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ  
СОЦИАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ**

***Абдулхаева Маликахон Абдуазиз кызы***

***Преподаватель Кокандского ГУ***

**Абстрактный.** *В данной статье говорится о отечественном и зарубежном опыте развития социальных навыков у студентов, мнениях ученых и великих мыслителей нашей страны о развитии социальных навыков, а также некоторые мнения о взглядах ученых зарубежных стран на консенсус.*

**Ключевые слова.** *Студент, образовательный процесс, отечественный и зарубежный опыт, знания, социализация, социальные навыки, развитие, умения.*

**NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCES OF DEVELOPING  
SOCIAL SKILLS IN STUDENTS**

**Abdulkhayeva Malikakhon Abduaziz qizi**

**Teacher of Kokand SU**

**Abstract.** *This article talks about the national and foreign experiences of developing social skills in students, the opinions of our country's scientists and great thinkers on the development of social skills, and some opinions on the views of scientists of foreign countries on consensus.*

**Keywords.** *Student, educational process, national and foreign experience, knowledge, socialization, social skills, development, skills.*

**Kirish.** Talabalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish haqidagi fikrlar juda sodda bo'lishiga qaramay, ular shaxs kamolotida muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, O'rta Osiyo xalqlari uzoq o'tmishga, ko'p asrlik tarixga, boy madaniy merosga ega. O'rta Osiyoni markazida joylashgan O'zbekiston Sharqning eng qadimiy, madaniy o'choqlaridan biri bo'lib, u jahon fani tarixiga munosib hissa qo'shgan. Xorazmlik olim al Xorazmiy nomi «algoritm» degan termin orqali, Yevropada "Alfrachanus" nomi bilan mahshur bo'lgan olim Ahmad al Farg'oniy «Astronomiya asoslari» asari bizgacha yetib keldi. Abu Rayhon Beruniy ijodida «Tana va Rux» ga oid hodisalar talqin qilindi. U odamlar o'z tabiati jihatidan bir-biridan farq qilishini, bu farq uning mijozi, fe'l atvori va tabiiy xususiyatlarida namoyon bo'lishini ta'kidladi. U inson hayotini biologik va irsiy omillar bilan bog'laydi. Uning zamondoshi Abu Nasr Farobiy shaxsning ijtimoiylashuv jarayonlari bilan fiziologik jarayonlari orasidagi bog'liqlik, dunyoni bilish haqidagi ta'limoti bilan shuhrat qozondi. U axloqiy sifatlar tug'ma bo'lmay, balki mashqlar, ko'nikma va malakalar, odatlar natijasi deb uqtiradi. Bu yerda irodaning ahamiyati o'sganligini, uning yordamida kishi o'zida hissiy va ma'naviy ehtiyojlarni ongli ravishda tanlash ko'nikmasiga ega bo'ladi deydi.

**Adabiyotlar tahlili va metodologiya.** Farobiyning ta'limoti Ibn Sino qarshilarining shakllanishiga kuchli ta'sir qiladi. Ibn Sino «Tib qonunlari» asarida organizmning tuzilishi, undagi asab va asab yo'llari, fiziologik jarayonlar bilan

bog'liq psixik jarayonlar haqida fikr yuritadi. U bola tarbiyasiga alohida e'tibor berdi va jismoniy tarbiya sog'lom va tetik insonni shakllantirishning muhim omili ekanini, bolaning tug'ilgandan boshlab, bolalikdan o'smirlikka o'tish davrida sog'lom turmush tarzini shakllantirish va shu orqali uni ijtimoiy hayotga moslab borishni tavsiya etdi.

Shuningdek, Yusuf Xos Xojib o'zining «Qutadg'u bilik» asarida eng komil, jamiyatning talablariga javob beradigan insonni tarbiyalash, A.Jomiy asarlarida («Tuxfatul axror») ilm-ma'rifat, ta'lim-tarbiya, kasb-hunar o'rgatish, yoshlarda yaxshi hislatlarni, odoblilikni shakllantirish va ijtimoiylashuv jarayonlari haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Axmad Yassaviyning mehr-sahovatli bo'lish haqidagi qarashlari, Imom al-Buxoriy ijodidagi shaxslararo munosabatlar, Baxovuddin Naqshbandiy ijodida aql va dunyoqarashning shakllanishi, A.Navoiy faoliyatida ilmiy ta'lim-tarbiyaning asoslanishi kabilar boy meros sifatida ahamiyatlidir.

**Tahlil va natijalar.** O'tgan ajdodlarimiz ijtimoiylashuv masalasini izchil va atroflicha, muayyan yo'nalishda, ma'lum konsepsiya asosida o'rganmagan bo'lsalar ham, allomalarning asarlarida mazkur holatlarning aks etishi, namoyon bo'lishi, rivojlanishi va o'zgarishlari to'g'risida qimmatli fikrlar bildirilgan. Bular to'rt xil manbalarda uchraydi. Ularning biri - xalq ijodiyoti: rivoyatlar, maqollar, matallar va masallar; ikkinchisi - maxsus ijodkor kishilar muayyan shaxsga bag'ishlab yozgan o'git-nasihat va hikoyatlar; uchinchi - qomusiy, O'rta Osiyo mutafakkirlarining ilmiy-nazariy qarashlari; to'rtinchisi - turli davrlarda ijod qilgan shoir va yozuvchilar ijodining mahsullari, ya'ni badiiy asarlardir.

Jamiyatda yuksak ma'naviy fazilatlarini kamol toptirish, talaba-yoshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an'alarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqlol g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularni jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi barkamol shaxs etib tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha isloxoatlarning hal qiluvchi omilidir. O'zbek xalqi urf-odatlarini, qadriyatlarini o'ziga xos noziklik bilan shakllanganki, ularda shaxs tarbiyasi, uning ijtimoiylashuvi, ma'naviyat qiyofasi va boshqa

jihatlari ustuvor bo'lib kelgan. Bu jihatlari asrlar osha bizgacha yetib kelgan va bugungi kunda ham o'z mohiyatini yo'qotgani yo'q. Shu sababli ota-ona va farzandlari o'rtasida ijobiy munosabatlar, o'zaro hurmat-izzat, mehr-oqibat, shaxs kamoloti, uning jamiyatdagi o'rni ma'naviyatning asosini tashkil etib kelmoqda.

Bizning fikrimizcha, shaxsning ijtimoiylashuvi ota-onaning turmush qurishdagi faoliyatiga bog'liq. Chunki shaxsning ijtimoiylashuvi bevosita oilada kamol topadi. Shu nuqtai nazardan bola tug'ilmasidan avval uning ijtimoiylashuvi yuzaga keladi. Bu xususiyat sohibqiron Amir Temur quyidagicha fikr bildiradi: «O'g'illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e'tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasli-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. Xos odamlar orqali sog'liq-salomatligini, jismonan kamolatini aniqladim. Kelin bo'lmish nasli-nasibasi, odob-ahloqi, sog'lom va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan holi bo'lsagina el-yurt koriga yaraydigan, barkamol farzandni dunyoga keltira oladi», - deydi.[1.B.26]

Azaldan Sharqda insonning go'zaligi uning odob-axloqi, tarbiyasi bilan o'lchab kelinadi. Inson odob-axloqi, yuksak manaviyati va tarbiyasi bilan boshqa mavjudodlardan, hayvonlardan farq qilib turadi. Kishi qancha yoshga kirmasin, tarbiyaga, odob-axloqqa muhtojdir. Odatda inson tug'ilganidan so'ng odob-axloq, tarbiyani birinchi navbatda asosan oiladan oladi. Oila o'smirni shaxs sifatida o'zligini anglashida, shaxs xususiyatlarini shakllantirishida yordam beradi. Zero, "Oila – hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini taminlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo'lib yetishiga bevosita tasir etadigan tarbiya o'chog'i"dir. Oila a'zolari bo'lgan ota-ona, buva-buvilarimizning pand-nasihatlari, yo'l-yo'riqlari va milliy urf-odatlarimiz, an'analari asosida shakllangan halollik-pokizalikka, mehr-muruvatli, mustahkam e'tiqodli bo'lishga, dunyoqarashi, dastlabki ijtimoiy ko'nikmalari shakllanib - tarbiyalanib boradi. Odatlarimizga binoan ertalab "Assalomu-alaykum" deb ota-ona oldiga kirish, ulardan duo olish, dasturxon atrofida yig'ilganda yoshi kattalarni taomlanishni boshlab berishini kutish, yangi ish boshlashdan oldin kattalardan maslahat olish kabi udum va odoblarimiz

o'quvchi-yoshlar o'rtasida ibrat bo'lish bilan birgalikda ularni ijtimoiylashishlarida muhim qadam bo'lib xizmat qiladi. O'zbek oilalarida tashqaridan sezilmaydigan o'ziga xos ichki qonuniyatlari, axloqiy-manaviy mezonlari bor: kattalar bolalarga, balog'atga yetmagan farzandlarga ochiq holda ko'rinishmaydi, bachkana qiliqlar qilinmaydi, pardasiz so'zlar aytilmaydi. Oilaning to'liq bo'lishi, sog'lom ma'naviy muhitning shakllanganligi, oila a'zolari o'rtasidasi samimiy yaqinlik – maktab o'quvchilarining har tomonlama yaxshi rivojlanishi, sog'lom, aqlan va irodaviy jihatdan kuchli, keng dunyoqarash va mustahkam etiqodli bo'lib shakllanishiga va eng asosiysi ijtimoiylashuvlariga bevosita ijtimoiy omil sifatida tasir etadi.

Xorijiy mamlakatlarda jumladan, Rossiyada pedagogik tadqiqot namunalari Sharq va G'arb madaniyati ta'sirida inson kamoloti va ijtimoiylashuvi bilan bog'liq qator og'zaki va yozma, amaliy va ilmiy asarlarda paydo bo'la boshladi. Dastlabki ijtimoiylashuv mazmunidagi asarlar XVII-XVIII asrlarda diniy-ahloqiy negizda yozilgan edi. Rus sotsiologlari G.P.Predvechniy va Yu.A.Sherkovinlarning “Sotsial psixologiya” kitobida “... shaxsning ijtimoiylashuvi va rivojlanishi jamiyatning inikosidir”, [2.B.54] — deb hisoblaniladi. Bu mualliflar ijtimoiy jarayonlarning barcha o'rganish obyektlarini sharhlar ekanlar, ko'proq sotsiologik yondashish bilan muammolarni yechishga harakat qilganlar. Maktab yoshidagi bolalarni ijtimoiylashuvini ta'riflashga aynan pedagogik yondashuv A.V.Petrovskiy va V.V.Shpalinskiylarning «Jamoaning ijtimoiy psixologiyasi» kitoblarida bayon etilgan.

Bu mualliflarning fikricha, “Ijtimoiylashuv - u turli uyushgan va uyushmagan guruhlardagi odamlarning muloqati, o'zaro ta'sir va munosabatlaridan kelib chiqadigan psixik hodisalardir”. [3.B.62] Yuqorida aytilgan asarlarda idealistik qarashlarga xayrixohlik ijtimoiy muhitning ahamiyatiga ehtiborsizlik ko'zga tashlanadi. Ularda insonning ijtimoiy mavjudotligi tan olinib, unga ilmiy materialistik nuqtai nazardan yondashilsada, insondagi psixologik, fiziologik va biologik jihatlar, tarkibiy qismlar tabaqalanmaydi, tashqi muhitni bosh omil deb tushuntiriladi. Rus fiziologiyasining otasi I.M.Sechenov psixikaning reflektor xususiyatini kashf qilib, shuningdek bilish jarayoni, inson his-tuyg'usi, o'zini o'zi

(o'zini) anglashining fiziologik mexanizmini tushuntirishi fan olamida keskin o'zgarish yasadi. I.P.Pavlov kashf etgan qator qonuniyatlar, xossalar, ikkinchi signallar tuzilmasi eksperimental ishlarni olib borishga puxta zamin hozirladi. I.M.Sechenov, I.P.Pavlov g'oyalariga asoslangan P.O.Efrusi, N.Ribakov, K.N.Kornilov, P.P.Blonskiy, L.S.Vigotskiy va boshqa olimlar bolalarni ijtimoiylashishlari yuzasidan qimmatli tadqiqotlarni amalga oshirdilar va yangidan-yangi qonuniyatlarni yaratdilar.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida G'arbiy Yevropa mamlakatlari va AQShda maktab o'quvchilarini ijtimoiylashuviga ko'maklashishga oid ilmiy tadqiqotlarga asoslangan qator asarlar paydo bo'ldi. Amerikalik psixolog U.Djems «O'qituvchilar bilan psixologiya to'g'risida suhbat» (1902) asarida ta'lim oluvchilarining ijtimoiylashishlarida o'qituvchilarning ahamiyati hususida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni chuqur tahlil qildi. K.Byuler (1879-1963) o'zining ilmiy tadqiqotlarida ijtimoiylashuvning shaxs hayotidagi rolini, faoliyat turlarida fantaziya, tafakkur, nutq jarayonlarining rivojlanishini, aqliy faoliyat hamda uning rivojlanish bosqichlari(instinkt, dressura, intellekt)ni, shaxsning shakllanishida biologik va ijtimoiy omillarning ahamiyatini izchil o'rgandi.

Mazkur sohada tubdan farqlanuvchi g'oyalar, nazariyalar yuzaga keldi. Masalan, amerikalik psixolog S.Xoll (1844-1924) Gekkelning evolyutsiya qonuniyatini sotsiologiyaga bevosita ko'chiradi. Uning fikricha, irsiyat filogenezni ontogeneza takrorlaydi va bu jarayon ijtimoiylashuvda muhim ahamiyatga ega. Fransuz psixologi E.Dyurkgsim (1858-1917) ijtimoiylashish-kishilarning his-tuyg'usini o'zlashtirish ekanini, shu boisdan idrok qilingan tashqi fikrlar va emotsiyalar bolaning ijtimoiylashuv jarayonini ifodalashini, bola tajribani an'ana, urf-odatlarini taqlid orqali egallashini, biologiyada irsiyat qanchalik ahamiyatli bo'lsa, taqlid ham jamiyatda shunday o'rin tutishini uqtiradi. E.Dyurkgsimning fikricha, bola taqlid qilish qobiliyati bilan tug'iladi. Taqliq qilish esa bevosita ijtimoiylashishning muhim qismi hisoblanadi. Fransuz psixologi P.Jane (1857-1947) ijtimoiy rivojlanishning biologik va ijtimoiy munosabatlar muammosi bilan shug'ullandi. Uning nazariyasiga binoan inson psixikasi ijtimoiy munosabatlarga

bog'liq, zotan jamiyat va tabiat o'rtasidagi turli aloqalar sistemasining shakllanishi insonning o'sishini belgilaydi, u ijtimoiylashuv deb, xatti-harakatni tushunadi. Bu esa kishining atrof muhitga shaxsiy munosabatidan boshqa narsa emas, albatta. P.Janening fikricha, eng qimmatli, ahamiyatli, ijtimoiy harakat hamkorlikdagi faoliyatda o'z ifodasini topadi, shaxslararo tashqi munosabatlar rivojlanishning prinsipi hisoblanadi.[4.B.28] Psixologlarning fikricha, (G.Asmolov, P.Shixerev, V.A.Yadov, P.Nadirashvili va boshqalar) ijtimoiy ustanovkalarni o'zgartirish uchun shu ustanovkaning sababi bo'lgan vaziyat yoki faoliyatning maqsadi va motivini o'zgartirish shartdir. Shu narsa shaxsning aktiv ongli faoliyatida sodir bo'ladi. Shaxs sotsializatsiya jarayonida turli ustanovkalarini ro'yobga chiqarish sharoitida faollik ko'rsatadi. Shunday faollikning natijalarini biz uning ijtimoiy-psixologik sifatlarida ko'rsatgan. Bu sifatlarni ba'zi mualliflar perseptiv qobiliyatlar (V.A.Labunskaya) deb atasalar, boshqalari "ijtimoiy ta'sirlarga hissiy javob berish qobiliyati"[5.B.37] (A.Bodalev), "ijtimoiylashuv", "ijtimoiylashish" (Yu.Jukov) va hokazo deb atashgan.[6.B.62] Boshqa sifatlar "muloqotda namoyon bo'luvchi sifatlar"dir. Ular turli ijtimoiy kutishlar sistemasi bilan bog'liq bo'lib, shaxsning turli sharoitlarda to'g'ri muloqotga kirishish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, har bir shaxsda o'ziga xos tarzda dunyoni, odamlarni idrok qilish va tushunish qobiliyati borki, ular muloqot jarayonida kamroq xatolarga yo'l qo'yishini ta'minlaydi. Masalan, bosiqlik, mulohazalilik o'zgalarning ichki dunyosini gaplari, hatti-harakatlariga qarab bilish qobiliyati va boshqalar shular jumlasidandir. Shu fazilatlarni qanchalik namoyon eta olishiga qarab ijtimoiylashuv jarayoni amalga oshadi. Ayniqsa bu borada M.G.Davletshin, V.M.Karimova, G'.B.Shoumarov, E.G'oziev, N.A.Sog'inov, B.M.Umarov kabilarning bir qator ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy maqolalarini keltirish mumkin.

**Xulosa.** Xulosa sifatida talabalarda ijtmoiy ko'nikmalarni rivojlantirish bir muncha murakkab va uzoq muddatli jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda avvalo pedagogdan alohida kasbiy mahorat talab etiladi.

talabalarda ijtmoiy ko'nikmalarni rivojlantirish jarayoni bir necha omillarga bog'liq. Shuning uchun talabalarda ijtmoiy ko'nikmalarni rivojlantirish quyidagi

integrativ tashkil etuvchilar doirasida o'rganish maqsadga muvofiq: pedagogning kasbiy-shaxsiy insonparvarlik sifatlarining bolaning ma'naviy-axloqiy sifatlarining shakllanishi bilan o'zaro aloqadorligida shakllanishi, talabaning mos sifatlarining rivojlanish kompleksining dinamik tizimlarini ishlab chiqish.

Ijtimoiylashishga bo'lgan intilishning mavjudligi talabada muntazam tarzda o'z-o'zini takomillashtirish, hayotiy prinsiplar namoyon qilishda shaxsan ishtirok etish imkonini beradi. Talabalarda shaxsiy fikr va harakatlarning shakllanishi uchun qulay sharoit vujudga keladi. Bu o'rinda pedagogik jarayon ishtirokchilarining o'zlarini subyekt sifatida namoyon qilishlari uchun qulay vaziyat hosil bo'ladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. Toshkent.: Alisher Navoiy nomidagi "O'zbekiston milliy kutubhona" nashriyoti, 2009, 232-bet.
2. Леонтьев А. Деятельностный ум (Деятельность. Знак. Личность). – М.: Смысл, 2001. – 392 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2006. - С.79.
4. Темиров Н.С. [Проблема культуры общения, коммуникативности и социально-коммуникативной деятельности обучающихся в государственной образовательной политике](https://elibrary.ru/item.asp?id=46246557). <https://elibrary.ru/item.asp?id=46246557>
5. Қўчқоров В. Маънавият ва миллий ўзликни англаш. – Т.: Akademiya, 2008. – 8-б
6. Уч буюк қадрият: маънавият, ахлоқ-одоб, маърифат // [http://he.tiiame.uz/storage/web/source/1/axborot\\_soati/Axborot\\_soati\\_2011.09.2020\\_.pdf](http://he.tiiame.uz/storage/web/source/1/axborot_soati/Axborot_soati_2011.09.2020_.pdf)